

УДК 378

Ольга Єршова, кандидат економічних наук,
доцент, науковий співробітник лабораторії
дистанційного професійного навчання,
Інститут професійної освіти НАПН України,
м. Київ, Україна

ФАКТЧЕКІНГ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ З РФ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. Розглянута руйнівна сила інформаційних впливів під час війни, важливість формування критичного мислення громадян. Запропоновано застосовувати фактчекінг для сприйняття й перевірки інформації. Описана технологія зворотного пошуку в інтернеті та існуючі програмні засоби для їх здійснення будь ким.

Ключові слова: інформаційна війна, кінетична війна, критичне мислення, фактчекінг, зворотний пошук

Abstract: Considered the destructive power of informational influences during the war, the importance of the formation of critical thinking of citizens. It is proposed to use fact-checking for perception and verification of information. The reverse search technology on the Internet and existing software tools for their implementation by anyone are described.

Keywords: information war, kinetic war, critical thinking, fact-checking, reverse search

Сучасна війна передбачає здійснення кінетичної та інформаційної боротьби між ворогами. Кінетична війна передбачає вплив на ресурси супротивника фізично, застосуванням твердих тіл, вогню, енергій ударних хвиль тощо. Основною метою є територія, матеріальні цінності, об'єкти, жива сила, мирне населення.

Інформаційна війна передбачає вплив на світогляд людей сторін, які воюють. При цьому застосовують інформаційні засоби маніпулювання масами. Цілями інформаційної війни є внесення у суспільну та особисту свідомість ворожих шкідливих ідей та поглядів, дезінформація та дезорієнтація мас, послаблення існуючих устоїв та переконань, залякування свого народу образом ворога, залякування супротивника своєю могутністю (реальною або вдаваною). Основною метою є увага та свідомість людей.

І в кінетичній, і в інформаційній війні присутня руйнівна сила. Незважаючи на вдавану невинність інформаційних впливів медіа на людські маси й суспільство супротивників, вони здатні створювати атмосферу бездуховності, аморальності й жорстокості, у тому числі у ставленні до людей та культурних цінностей.

Ще з 2014 року (і навіть раніше), рф почала гібридну війну з Україною. Відтоді став помітним вплив російських ЗМІ та інших джерел на свідомість українців. Саме тоді очевидним та дуже помітним стало розшарування суспільної думки та особистого сприйняття спірних питань щодо стосунків з рф. Очевидно, що це є результатом інформаційного впливу на жителів тих територій. Крім того, особиста думка кожного формувалася під впливом доступних інформаційних джерел, прямої та прихованої агітації, сімейних традицій у конкретному регіоні. Ворогу успішно вдавалося користуватися емоціями та природніми страхами людей.

І тому відсутність критичного мислення у громадян, зокрема, у молоді, стає важливою та надзвичайною задачею для термінового розв'язання.

Критичне мислення - вміння аналізувати, порівнювати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел; бачити проблеми, ставити запитання; висувати гіпотези та оцінювати альтернативи; робити свідомий вибір, приймати рішення та обґрунтовувати його [1].

Перемога над ворогом та зміни у державі є складними процесами не лише для політиків, захисників, рятувальників тощо, але й для кожного громадянина. Донедавна мільйони людей без критичного мислення творили Україну (голосуючи на виборах, підтримуючи ті чи інші рішення політиків, не сортуючи сміття, протестуючи проти вакцинації, споживаючи інформацію та масову культуру з рф, тощо). Народ без критичного мислення не може побудувати сильну країну.

Дуже важливо вміти піддавати сумнівам навіть те, що здається 100% правдою тому що це опубліковано. Готовність до сумнівів — перший крок і до перевірки інформації, і до аналізу, і до оцінки, і до переосмислення. Тому

незважаючи на значні об'єми інформації, яка надається населенню під час війни та її правдоподібність й переконливість фактів, важливо навчитися критично сприймати кожен факт, не довіряти даним та фото- й відео сюжетам.

Для перевірки фактів та тверджень на точність та правдивість існують технології фактчекінгу. Фактчекінг – перевірка тверджень на повноту, достовірність та наявність маніпуляцій – не лише захищає суспільство від брехні, а й допомагає виховати в громадян критичне мислення.

Донедавна фактчекінгом користувалися виключно у журналістській діяльності. Метою було надання споживачам перевіреної правдивої інформації та відсіювання фейків та маніпуляцій. Під час війни з РФ навички фактчекінгу є абсолютно не зайвими і потрібними кожному громадянину. Як мінімум – для збереження власної нервової системи від неправдивих і лякаючих фактів, як максимум – розуміння неправди та маніпуляцій свідомістю з боку ворога. І навчитися здійснювати фактчекінг для особистих сумнівів є важливим кроком для виховання критичного мислення громадянина.

Під час війни вироблення та розповсюдження інформації у медіапросторі є різновидом підривної діяльності воюючих сторін. Інформація подається у різних джерелах, у придатній для розуміння формі, з урахуванням емоційного стану споживачів та їх необізнаністю у першоджерелах. Більшість людей літнього віку важко навчити не довіряти інформаційним джерелам (переконання у правдивості та довіра мають глибокі коріння з часів радянської преси та ТБ). Проте люди мислячі та гнучкі завжди є, саме вони є чутливими до неправди та активними щодо її несприйняття. Важливо навчити та навчитися її розпізнавати та не сприймати. Люди середнього віку та сучасна молодь є тими, хто може сумніватися у наданій інформації та навчитися не довіряючи перевіряти її.

Кожен повинен усвідомити, що не усяка інформація є достовірною та правдивою. Вона може дезінформувати, деморалізувати, засмутити, ввести в оману, тобто послужити на користь ворогу. І тут стануть у пригоді знання основних принципів фактчекінгу (які здебільшого базуються на здоровому глузді та логіці) та навички його здійснення з застосуванням інтернету.

Здійснення фактчекінгу для повсякденного сприйняття інформації не потребує фахових знань з журналістики та історії. Достатньо навичок роботи в інтернеті та особистої зацікавленості у перевірці фактів.

Структурними одиницями інформаційної війни є фейки, меседжі, наративи.

Фейк — повністю або частково вигадана інформація про суспільні події та людей, яка містить усі ознаки правдивого повідомлення.

За методом поширення фейки бувають:

- Мас медійні фейки (створюють спеціально для ЗМІ та через них поширюють);
- Мережеві чутки (поширення чужих вигадок через соціальні мережі).

За формою подання фейки розрізняють:

- Фотофейк;
- Відеофейк;
- Фейковий журналістський матеріал.

Окремий продукт – фейкові новини – підробка чи імітація новин, маніпулятивне спотворення фактів, дезінформація, яку створено з ігноруванням редакційних норм, правил та процесів, прийнятих у ЗМІ для негативного впливу на свідомість великої кількості людей.

Ознаки, які можуть вказати на фейк:

1. Джерела (відсутність джерел; їх анонімність; інформація взята з соцмереж з джерел, які не верифіковані; посилання на підозрілі або маловідомі джерела).
2. Експерти (представники структур, які не існують; експерти без вказування інституції, яку вони представляють; анонімні експерти «вчені вважають...»; політично заангажовані експерти).
3. Емоції (думка чи оцінка подається як факт; заголовок не відповідає новині або є надміру емоційним; автор(и) вживають слова, які викликають надмірні емоції; навішування ярликів, стереотипів, прями образи).
4. Подання фактів (соціологічні дані без вказання вибірки, замовника, географії тощо; однобоке подання фактів, оцінок, узагальнення; викривлене

подання новини – реальні факти подають з неправдою; недостовірні фото- та відео матеріали подають як підтвердження інформації).

Натрапивши на матеріал, який викликає сумнів, є сенс скористатися технологією зворотного пошуку. Зворотний пошук дозволяє здійснювати пошук тексту або зображення на сторінках, де вони публікувалися раніше.

Пошук зображень – це потужний і корисний інструмент для будь-якого фахівця та не фахівця з фактчекінгу.

Для фактчекінгу також важливо вміти проводити так званий зворотний пошук зображень. Якщо прямий пошук дозволяє знаходити картинку за заданим запитом, то зворотний пошук зображень виконує протилежну дію – шукає по заданому зображенню ті сторінки, на яких картинка була опублікована. Теоретично якісний зворотний пошук зображень дозволяє знайти місце, де картинка була опублікована початково. Ця технологія дозволяє знайти походження будь-якої фотографії, малюнка, графіка. Причому зворотний пошук вміє знаходити фото, навіть якщо на сайті оприлюднено зображення з іншим співвідношенням сторін або з іншим розміром файлу (наприклад, сильно стиснене) [2].

В результаті зворотного пошуку пошукова видача буде являти собою список сторінок, на яких шукане вами зображення використовувалося, посилання на функції пошуку схожих зображень і можливий пов'язаний з картинкою пошук.

Функції зворотного пошуку пропонують основні пошукові системи – Google, Bing та навіть китайський проект Baidu. Але крім цих інструментів є й інші.

Основний принцип зворотного пошуку зображень однаковий для більшості пошукових систем. Щоб провести зворотний пошук, достатньо завантажити картинку на чи вказати посилання на неї (якщо зображення є в інтернеті й оприлюднене на якомусь сайті) і пошукова система проведе зворотний пошук та покаже, на яких сайтах ця картинка розміщувалася.

Функція зворотного пошуку є і у веб-інтерфейсі та в мобільному додатку Pinterest – одному з найбільш популярних візуальних соціальних сервісів.

Зворотний пошук реалізується за допомогою функції Pinterest Lens (об'єктив Pinterest), яка спочатку була створена з метою пошуку товару, аналогічного або схожого на той, який вже розміщений кимось на Pinterest.

Існує низка інших додатків, які дозволяють виконувати зворотний пошук зображень на мобільних пристроях. Серед них є безкоштовні продукти та платні програми, і навіть офіційні розробки компанії Google (**Google Lens, Photo Sherlock, CamFind, Search by Image, Reverse Image Search, Veracity**).

Зворотний пошук зображень дозволить знайти, на яких саме сайтах розміщувалася картинка. Якщо до видачі застосувати часові обмеження (в пошуковій системі Google, наприклад, за допомогою опції «Інтервал» задати потрібний період часу), то можна дізнатися, де картинка з'явилася першою і в такий спосіб здійснити фактчекінг.

Зворотний пошук – це ідеальний інструмент для пошуку зображень, опублікованих у соціальних мережах, а також корисний інструмент перевірки підроблених зображень.

Оволодіння названими прийомами надасть можливість перевіряти джерело походження інформації, яка запропонована читачеві. Потреба у перевірці фактів є першим кроком для виховання критичного мислення у громадян. Інформацію доцільно піддавати сумніву й уміти дослідити її походження найпростішими програмними засобами, які у нинішній час існують.

Список використаних джерел

1. Критичне мислення змінить світ. *Журнал УД*. URL: <https://uadim.in.ua/mystectvo-zmin/vypusk05/tpost/xtjunedkg1-kritichne-mislennya-zmnit-svt> (дата звернення 18.05.2023)
2. Як зворотний пошук картинок допоможе фактчекінгу. Оновлені інструменти 2020 року. URL: <https://www.stopfake.org/uk/yak-zvorotnij-poshuk-kartinok-dopomozhe-faktchekingu-onovleni-instrumenti-2020-roku/> (дата звернення 18.05.2023)